

УДК 349.42

В.Ю. Уркевич, *д-р юрид. наук, доцент*
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ОСОБИСТІ СЕЛЯНСЬКІ ГОСПОДАРСТВА

Згідно з даними Державного комітету статистики України в січні 2011 р. приватними господарствами було вироблено 54% від загального обсягу виробленого в країні м'яса, 73% молока і 23% яєць [8]. Діяльністю з виробництва сільськогосподарської продукції для власного споживання в особистих селянських господарствах займається значна частина населення, а на початкових етапах реформування економічних відносин у 90-х роках, такі господарства дозволили багатьом людям просто забезпечити власне фізичне існування. Ось чому вивчення правових питань функціонування приватних селянських господарств має важливе значення — як теоретичне для вдосконалення відповідних положень аграрного права, так і практичне для вирішення правозастосовних проблем.

У різні часи науковці зверталися до проблем правового регламентування ведіння особис-

тих селянських господарств. Так, можна назвати праці В.І. Лебедя [4], А.А. Хвасенка [10], науково-практичний коментар до Закону України «Про особисте селянське господарство», підготовлений колективом науковців під керівництвом В.В. Носіка [5]. Проте питання розвитку законодавства про такі господарства, зокрема, після прийняття вказаного Закону поки що не вивчалися, що вказує на актуальність і новизну теми запропонованої публікації.

Мета даної статті — охарактеризувати розвиток законодавства про особисті селянські господарства й виокремити відповідні його етапи.

Переходячи до основного викладу тематики передусім зазначимо, що тривалий час приватне селянське господарство йменувалося як «підсобне». За часів, коли переважаючою формою сільськогосподарського виробництва в колишньому СРСР були колгоспи й радгоспи, цьому підсобному господарству відводилася другоряд-

на роль. Нормативні акти того часу містили приписи, які унеможлилювали перетворення названих господарств на самостійних потужних товаровиробників аграрної продукції.

Наприклад, п. 57 Примірного статуту колгоспу 1988 р. передбачав, що особисте підсобне господарство члена колгоспу є складовою частиною соціалістичного сільськогосподарського виробництва. В такому господарстві колгоспника сільськогосподарська продукція виробляється для власного споживання. Член колгоспу, який має підсобне господарство, може на власний розсуд реалізовувати вироблену продукцію за договором з колгоспом, організаціями споживчої кооперації, іншими підприємствами й на ринку [7, с. 203].

Сім'ї колгоспників (членів колгоспу) вели особисті підсобні господарства на присадибних земельних ділянках, які їм надавав сам колгосп. Землі присадибного фонду входили до складу земельних угідь, наданих і закріплених за колгоспом у безстрокове користування. Присадибні землі надавалися колгоспникам у користування безоплатно.

За часів існування СРСР, окрім наведених положень Примірного статуту колгоспу, норми щодо ведіння таких господарств містилися і в інших нормативно-правових актах. Так, Цивіль-

ний кодекс Української РСР від 18 липня 1963 р. на загальних підставах регламентував майнові відносини щодо права власності в особистому підсобному господарстві, врегульовував відносини щодо спадкування відповідного майна. Зокрема, у ст. 124 Кодексу було встановлено, що майно колгоспного двору (так теж іменувалося особисте підсобне господарство колгоспників) належить його членам на праві спільної сумісної власності, тобто власності бездолювої, коли всі його учасники володіють, користуються й розпоряджаються майном спільно й нарівні.

Стаття 124 ЦК УРСР передбачала можливість виділу з колгоспного двору. Особливістю виділу певної частки майна колгоспного двору було те, що при цьому новий двір не утворювався. Виділ у натурі провадився з таким розрахунком, щоб не позбавляти двір необхідних для ведіння підсобного господарства будівель, худоби й сільськогосподарського реманенту (п. 6 постанови Пленуму Верховного Суду УРСР від 2 березня 1973 р. «Про судову практику в справах про поділ колгоспного двору і виділ з нього» [3]).

Окремо згадувалося про особисте підсобне господарство й у ч. 2 ст. 137 названого Кодексу, згідно з якою безхазяйне майно, що належало колгоспному двору,

надходить у власність колгоспу, на території якого воно знаходиться, за рішенням виконавчого комітету районної або міської Ради народних депутатів, винесеним за заявою колгоспу.

Також і Земельний кодекс Української РСР від 8 липня 1970 р. у ст. 58 установлював, що присадибні землі використовуються для надання присадибних земельних ділянок колгоспним дворам, а також сім'ям робітників і службовців та інших громадян, які проживають на території колгоспу. Вільні присадибні землі використовуються колгоспами для громадських потреб. За їх недостачі для надання колгоспним дворам земельних ділянок за нормами, передбаченими Статутом колгоспу, допускається збільшення площі присадибних земель за рахунок земель громадського користування за рішенням загальних зборів членів колгоспу (зборів уповноважених), яке затверджує виконавчий комітет обласної Ради народних депутатів.

Наведені приписи стосовно правової регламентації ведіння особистих підсобних господарств у СРСР існували фактично до проголошення незалежності України.

Згодом відповідні норми з'явилися в Законі України «Про власність» від 7 лютого 1991 р., № 697-XII [2; 1991. – № 20. –

Ст. 249], де у ст. 14 зазначалося, що громадяни України мають право на одержання у власність земельних ділянок для ведіння особистого підсобного господарства. Згідно зі ст. 17 названого Закону, майно, придбане внаслідок спільної праці членів сім'ї, є їх спільною сумісною власністю, якщо інше не передбачено письмовою угодою між ними; майно, придбане внаслідок спільної праці громадян, які об'єдналися для спільної діяльності, є їх спільною частковою власністю, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними. Розмір частки кожного визначається ступенем його трудової участі.

Стаття 6 Земельного кодексу Української РСР від 18 грудня 1990 р., № 561-XII [2; 1991. – № 10. – Ст. 98] встановлювала, що громадяни України мають право на одержання у власність земельних ділянок, зокрема, для ведіння особистого підсобного господарства. А згідно зі ст. 7 цього Кодексу такі землі теж могли бути надані в постійне користування Радами народних депутатів із земель, що перебувають у державній власності, громадянам України для ведіння особистого підсобного господарства.

Стаття 56 Кодексу визначала, що для ведіння такого господарства громадянам за рішенням сільської, селищної або

міської Ради народних депутатів передаються безоплатно у власність земельні ділянки в межах населених пунктів у розмірах, указаних у земельно-облікових документах або надаються безоплатно у власність у розмірі не більше 0,6 га. За їх бажанням можуть надаватися земельні ділянки в користування й додатково. Загальна площа останніх не повинна перевищувати 1 га, проте збільшення їх розмірів до 2-х гектарів можливе за погодженням з обласною Радою народних депутатів.

Тривалий час саме наведені приписи й визначали напрямки правового регулювання відповідних відносин щодо ведіння особистих підсобних господарств. Щоправда подекуди приймалися підзаконні акти, які врегульовували й окремі аспекти функціонування названих господарств. Такими можна назвати, наприклад, постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок викупу земельних ділянок громадянами (понад норму, яка приватизується безкоштовно) для ведення фермерського або особистого підсобного господарства» від 24 січня 2000 р., № 118 [6; 2000. – № 4. – Ст. 112], «Про додаткові заходи щодо підтримки розвитку особистих підсобних господарств громадян і селянських (фермерських) господарств» від 31 травня

1995 р., № 381 [9] (на сьогодні втратила чинність), накази Державного департаменту ветеринарної медицини Міністерства аграрної політики України «Про затвердження Ветеринарних та санітарних вимог до особистих підсобних господарств населення – виробників сирого тварного молока» від 21 березня 2002 р., № 17 (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 5 квітня 2002 р. за № 336/6624 [6; 2002. – № 15. – Ст. 842]), «Про затвердження Ветеринарних та санітарних вимог до пунктів закупівлі молока від тварин, які утримуються в особистих підсобних господарствах населення» від 21 березня 2002 р., № 18 (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 5 квітня 2002 р. за № 337/6625 [6; 2002. – № 15. – Ст. 843]) та ін.

Новий період розвитку законодавства про особисті селянські господарства розпочався з прийняттям 15 травня 2003 р. Закону України «Про особисте селянське господарство» № 742-IV [1; 2003. – № 29. – Ст. 232], яким передовсім було змінено традиційну назву «особисте підсобне господарство» на «особисте селянське господарство». Уперше на законодавчому рівні було закріплено визначення названого господарства як господарської діяльності, яка провадиться без створення осо-

би юридичної фізичною індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків і надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Важливість прийняття названого Закону підкреслюється тим, що він має спеціальний комплексний характер, а його нормами врегульовано різні аспекти діяльності таких господарств: (а) порядок обліку особистих селянських господарств, (б) надання земельних ділянок для їх ведіння, (в) правовий режим майна, що використовується для ведіння такого господарства, (г) права й обов'язки його членів, (д) зайнятість останніх, (е) загальнообов'язкове державне соціальне страхування членів цих господарств, (є) їх державна підтримка, (ж) припинення їх ведіння, а також (з) порядок вирішення спорів щодо ведіння особистого селянського господарства.

На виконання приписів розглядуваного Закону було прийнято відповідні підзаконні нормативно-правові акти, як-то: постанова Кабінету Міністрів

України «Про затвердження Порядку визначення розрахункового місячного доходу на одного члена особистого селянського господарства» від 26 грудня 2003 р., № 2031 [6; 2003. – № 52. – Ч. 1. – Ст. 2803] (на сьогодні втратила чинність), накази Державного комітету статистики України «Про затвердження Порядку обліку особистих селянських господарств сільськими, селищними та міськими радами» від 26 жовтня 2009 р., № 409 (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 19 січня 2010 р. за № 44/17339 [6; 2010. – № 5. – Ст. 218]), «Про затвердження Інструкції з ведення погосподарського обліку в сільських, селищних та міських радах» від 8 грудня 2010 р., № 491 (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 5 січня 2011 р. за № 9/18747 [6; 2011. – № 3. – Ст. 193]) та ін.

Серед інших нормативно-правових актів, які в даний час регламентують ведіння громадянами особистих селянських господарств, можна назвати положення Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р., № 2768-III [1; 2002. – № 3-4. – Ст. 27] (про надання земельних ділянок для ведіння особистих селянських господарств), Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р., № 435-IV [6; 2003. – № 11. – Ст. 461] (щодо права

власності на майно, що використовується для ведіння розглядуваного господарства, на вироблену продукцію) та Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 р., № 2947-III [1; 2002. – № 21-22. – Ст. 135] (що регулює відносини власності подружжя, яке веде особисте селянське господарство).

Підсумовуючи викладене, можемо зробити наступні висновки. Законодавство, що регламентує ведіння громадянами особистого селянського господарства, пройшло доволі складний розвиток. Проведений ретроспективний аналіз надає можливість виділити наступні етапи розвитку названого законодавства: (1) доба існування СРСР, коли норми щодо ведіння приватного підсобного господарства містилися переважно в актах колгоспного законодавства; (2) після проголо-

шення незалежності України й до 2003 р., коли регламентація ведіння особистого підсобного господарства здійснювалася нормативно-правовими актами різної галузевої належності; (3) період з 2003 р. до сьогодні, що характеризується наявністю спеціального комплексного нормативного акта – Закону України «Про особисте селянське господарство», який заклав підвалини правового регулювання ведіння особистого селянського господарства, а на його виконання прийнято відповідні підзаконні нормативно-правові акти.

Перспективою подальших наукових розвідок у напрямку порушених проблем може бути використання отриманих результатів у наступних дослідженнях, а також дослідження правових питань окремих аспектів ведіння громадянами приватного господарства.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. Відомості Верховної Ради УРСР. 3. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду Української РСР (1962-1984 р.р.). – К.: Політвидав України, 1985. – С. 35-39. 4. *Лебідь В.І.* Правове становище особистих селянських господарств в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. – К., 2002. – 21 с. 5. Науково-практичний коментар до Закону України «Про особисте селянське господарство» / За ред. *В.В. Носіка*. – К.: Кондор, 2004. – 252 с. 6. Офіційний вісник України. 7. Примірний Статут колгоспу: Наук.-практ. коментар / За ред. *В.З. Янчука*. – К.: Урожай, 1988. – 304 с. 8. Соціально-економічне становище України за січень 2011 року: Повідомлення Держкомстатистики України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 9. Урядовий кур'єр. – 1995. – № 84-85. – 8 чер. 10. *Хвасенко А.А.* Правове забезпечення розвитку особистих селянських господарств: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. – Х., 2002. – 19 с.

РАЗВИТИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ О ЛИЧНЫХ КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВАХ Уркевич В.Ю.

В статье анализируется развитие законодательства Украины о личных крестьянских хозяйствах. В результате исследования предложено выделить следующие периоды развития указанного законодательства: времен СССР; после провозглашения независимости Украины и до 2003 г.; с 2003 г. и по сегодняшний день.

Ключевые слова: личные подсобные хозяйства, личные крестьянские хозяйства, аграрное законодательство.

DEVELOPMENT OF LEGISLATION OF UKRAINE ABOUT THE PERSONAL PEASANT ECONOMIES Urkevych V. J.

In the article development is analyzed legislation of Ukraine about the personal peasant economies. As a result of research the selection of the followings periods of development of the indicated legislation is offered: of times of the USSR; after proclamation of independence of Ukraine and to 2003 years; from 2003 and to today.

Key words: personal subsidiary economies, personal peasant economies, agrarian legislation.

Надійшла до редакції 21.03.2011 р.

УДК 349.6:334.012.32

Т.В. Григор'єва, канд. юрид. наук
*Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого», м. Харків*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ВОДНІ ЖИВІ РЕСУРСИ

На сьогодні досить актуальними залишаються проблеми права власності на природні ресурси, зокрема, на об'єкти тваринного світу й водні живі ресурси як їх складники. Чинне законодавство хоча й містить норми стосовно права приватної власності на об'єкти тваринного світу взагалі, проте не конкретизує ні об'єктів, ні суб'єктів цього права.

Теоретичні і практичні підвалини статті ґрунтуються таких на працях таких учених-правознавців, як С.С. Алексєєв, В.І. Андрейцев, А.П. Гетьман, В.В. Карасс, О.С. Колбасов, П.Ф. Кулинич, В.І. Семчик, А. К. Соколова, Ю.К. Толстой, Є. О. Харитонов, Ю.С. Шемшученко, М.В. Шульга [Див.: 1; 4; 6; 10; 11] та ін.